šliejosi 3 arkinės 30 cm pločio sienelės. Tarp jų buvo palikti 20-30 cm tarpai. Statinio sienos buvo mūrytos iš rausvos bei gelsvos spalvos plytų, rištų moliu. Už arkinių sienelių rasta suverstų akmenų sankaupa. Akmenys buvo su ryškiais gaisro pėdsakais, kai kurie suskilę nuo karščio. Manoma, kad tai galėjo būti XVIII-XIX a. planuose žymimo pastato krosnies liekanos. Vienaaukščiai pastatai šioje vietoje vaizduojami ir XVIII a. pabaigos P.Smuglevičiaus piešinyje. Pastatai, stovėję Vilnios kairiajame krante, greičiausiai buvo sugriauti 1831 m., įrengiant Žemutinės pilies vietoje II kategorijos tvirtovę. Šioje vietoje buvo supilti pylimai, kuriuose įrengti vartai. Tvirtovės laikų žemės paviršių greičiausiai žymi 1,4 m gylyje aptiktas akmenų grindinys, kuris buvo išgrįstas virš minėtos krosnies mūrų liekanų. Manoma, kad grindinys vedė iš Arsenalo kiemo per supiltame pylime įrengtus vartus link tilto per Vilnią, žymimo XIX a. generaliniuose planuose.

Šurfe Nr.1 buvo pastebėtas kultūrinių sluoksnių nuožulnėjimas Vilnios link. XVI a. datuojamas buvęs žemės paviršius fiksuotas 3,2 m gylyje. Šiame gylyje aptikta sankaupa ant žemės sudėtų akmenų, aplipusių skiediniu, kurios paskirtis liko neaiški. Ankstyviausias sluoksnis šurfe Nr.1 buvo pasiektas 5,35 m gylyje. Jame rasta plytgalių, skiedrų, kibiro šulas. Dėl radinių stokos minėtas sluoksnis liko nedatuotas.

Šurfe Nr.1, 72 cm gylyje, buvo aptiktas 1 m pločio, 2,72 m aukščio akmenų, rištų skiediniu, mūras. Jis datuojamas XIX a.

Roma Songailaitė

Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Biržų senamiestyje 1994-1995 metais

1994-1995 m. BKMS atliko žvalgomuosius tyrinėjimus Biržų senamiestyje. 1994 m. kasinėta inžinerinių komunikacijų vietose prie Rotušės g. Nr.8 rekonstruojamo pastato, Rotušės gatvėje, Ligoninės gatvėje prie dabartinės sporto mokyklos. Trasos ilgis 300 m, plotis 40-120 cm, gylis

70-200 cm. Užfiksuota 68 m vertingesnių sienelių sluoksnių pjūvių.

Rekonstruojamo pastato Rotušės g. Nr.8 vietoje iki XX a. 6 dešimtmečio pastatų nebuvo. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas 6 dešimtmetyje statant šį pastatą. 50 cm storio kultūrinio sluoksnio su pavienėmis šukėmis fragmentai liudija, kad šioje vietoje aktyvios ūkinės veiklos nebuvo. Tai Biržų tvirtovės PR prieigos, kuriose pastatų nestatė nuo XVI a. pabaigos iki XVII a. pabaigos.

Rotušės gatvėje iškasta 40 cm pločio ir 70 cm gylio trasa. Joje radinių nerasta. XVII a. pradžios T.Makovskio sudarytame Biržų miesto plane šios gatvės dar nėra - ji nepateko į gynybiniais pylimais aptverto miesto teritoriją. Gatvė buvo tarp miesto ir tvirtovės. XVII a. pradžioje ji galėjo funkcionuoti kaip kelias, nes ŠR dalyje (prie dabartinės katalikų bažnyčios šventoriaus) buvo miesto vartai.

Dabartinės sporto mokyklos teritorijoje (Ligoninės g.) 1930 m. buvo atlikti pirmieji Biržų miesto archeologiniai tyrimai, aprašyti daktaro J.Mikelėno. Tuomet po 2 m storio smėlio sluoksniu buvo rastas ankstyvas ir turtingas kultūrinis sluoksnis su iki tol nežinomais radiniais - herbiniais kokliais. Tai leido istorikams laikytis versijos, kad šioje vietoje stovėjusi medinė pilaitė, kurios buvimą liudija istoriniai šaltiniai. Storas smėlio su priemoliu sluoksnis suformuotas kasant griovį aplink tvirtovę. 1930 metais rastas kultūrinis sluoksnis 1994 m. nebuvo pasiektas. Rasti XIX a. statyto medinio pastato akmens mūro pamatai, rišti kalkių skiediniu. Pastato ilgis buvo 15 m, plotis - 7,5 m. Pamatų apačia yra daugiau kaip 2 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Rastieji pamatai yra vieno iš ligoninės pastatų, statyto grafų Tiškevičių lėšomis.

1995 m. žvalgomieji archeologiniai tyrimai buvo atlikti dujotiekio, telefono tinklų ir kitų statybų vietose.

Tiesiant dujotiekį Dvaro gatve į Biržų pieno AB, trasa ėjo senąja Dvaro gatve ir buvusio Biržų palivarko teritorija. Trasos ilgis 260,5 m, plotis 90-100 m, gylis 1,4-1,9 m. Jau XVII a. pradžios T.Makovskio sudarytame Biržų miesto plane Agluonos upės kairiajame krante yra pažymėti keli pastatai ir užrašas "Pradium". Tad senoji Dvaro gatvė galėjo funkcionuoti jau XVI a. pabaigoje - XVII a. pradžioje. Sluoksnių stratigrafija parodo, kad Dvaro gatvėje nuo 1 m (skaičiuojant nuo trasos pradžios-šulinėlio tarp namų Nr.14 ir 16) iki 150 m statinių nebūta. Rastasis 40-

60 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus akmenų grindinys buvo paklotas faktiškai ant įžemio. Nuo 150 m trasos sienelių pjūviuose matyti, kad reljefas žemėja, o 162-168 m atkarpoje jau matyti kultūrinis sluoksnis, susiformavęs ūkinės veiklos metu. Trasos 175-177 metre, 1,6-1,8 m gylyje, rasta sutrešusio rąsto liekanų ir smulkių raudonų plytų griuvenų. Radinių nerasta.

Biržų rajono vartotojų kooperatyvo kieme prie Biržų pieno AB trasoje rasta sunaikintų pamatų fragmentų. Anksčiau žvalgomųjų archeologinių tyrimų šiame miesto kvartale nebuvo. Į senamiesčio teritoriją šis kvartalas buvo įtrauktas tik 1994 m. spalio mėnesį. Kad XIX a. pradžioje čia jau buvusi dvarvietė, patvirtina Biržų palivarko planas. Tačiau surasti T.Makovskio plane pažymėtus dvaro pastatus galima tik atlikus archeologinius tyrimus.

Klojant telefono tinklus Vilniaus, Žemojoje ir Žemaitės gatvėse, buvo iškasta 405 m ilgio, 70-80 cm pločio ir 1,1-2,1 m gylio trasa. Iki šiol archeologinių tyrimų Vilniaus ir Žemojoje gatvėse nebuvo. Trasos pradžia buvo Vilniaus gatvėje prie namo Nr.8. Po dabartiniu šaligatviu 40-50 cm gylyje buvo surastas buvusio pastato ŠR kampas ir pastato Š pamatų sienelė. Pamatai akmens mūro, rišti kalkių skiediniu. Rasta karnizinių neglazūruotų koklių su augaliniu ornamentu fragmentų, keramikos šukių. Radinius būtų galima datuoti XVII a. II puse - XVIII a. pradžia. Kadangi rastojo pastato pamatų dalis buvo po dabartinės gatvės danga, tai kartu nustatyta Vilniaus gatvės ties Žemąja gatve raudonoji linija. Darbų metu buvo perkasta Vilniaus gatvė. Jos pirminis paviršius buvęs 80 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Gatvės plotis buvo apie 5 m. Tai seniausia išlikusi Biržų gatvė, kurioje didelių pakitimų sankryžoje su Žemąja gatve iki XX a. pradžios nebuvo.

Žemojoje gatvėje, susiformavusioje XVII a. pradžioje, kultūrinis sluoksnis rastas 40-90 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Jis 40-60 cm storio. Žemojoje gatvėje apytiksliai nustatyti gatvės PR pusės raudonosios linijos fragmentai 113-117 m, 128-137 m, 152-154 m, 171-177 m. Čia fiksuoti dviejų medinių pastatų be pamatų ir dviejų pastatų su akmeniniais pamatais fragmentai.

Žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu įsitikinta, kad pokario metų

statybos nesunaikino per amžius susiformavusio kultūrinio sluoksnio ir jo fragmentai išlikę.

Basanavičiaus gatvėje, prie pastato Nr.2 iš PR statant priestatą, buvo kasama 2x11 m, vietomis iki 2,5 m gylio duobė rūsiui, orientuota ŠR-PV kryptimi. 1,3 m gylyje kv.B1-3 rasti pamatai. Jų plotis 80 cm, ilgis 1,6 m. Kv.4A-B šie pamatai nuardyti. Kv.B4-5 rasta tų pačių pamatų 5,5 m ilgio dalis, kuri tęsėsi iki kv.10A.

Kv.6 1,5 m gylyje rastas 60x60 cm dydžio pastato kaminas, mūrytas iš raudonų 29x14x7 cm dydžio plytų. Rastieji pamatai ir kaminas gali būti to paties laikotarpio - XVIII a.

Kv.8 1,7-2 m gylyje rasti ankstesnio pastato pamatai, orientuoti Š-P kryptimi. Jų ilgis neaiškus. Pamatai tęsiasi po kultūros namų aikštės siena. Jų plotis 90-100 cm. Šalia pamatų rastas rūsys, užverstas degėsiais, keramikos ir koklių šukėmis, stikliniais buteliukais. Rastuosius pamatų fragmentus būtų galima datuoti XVII a. II puse.

Kv.6-8 pamatų fragmentas sunaikintas. Likusią pamatų dalį kv.1-6, pakeitus projektą, pasiūlyta užkonservuoti ir eksponuoti. Radiniai įdomūs tuo, kad išlikę daug stiklinių buteliukų, pritaikytų farmacijai. Istoriniuose šaltiniuose minima, kad netoli Rinkos aikštės XVII a. gyvenęs felčeris. Kitas įdomesnis radinys - tai plokščias žaliai glazūruotas koklis. Jo ornamentas - augaliniame vainiko centre pavaizduota gėlė. Tokių koklių yra daug iš Biržų pilies statybos II etapo, tačiau jie visi karniziniai. Biržų senamiestyje tokio tipo koklių dar nebuvo rasta.

Iš rastų pamatų išsidėstymo, radinių būtų galima daryti išvadą, kad pastatas J.Basanavičiaus g. Nr.2 XVII-XVIII a. išgyveno kelis statybos etapus, o panaudojus dalį XVIII a. pamatų ir rūsių, 1939 m. buvo pastatytas dabartinis mažesnis pastatas.

1994 m. žvalgomieji tyrimai leido papildyti turimą informaciją apie Biržų tvirtovės PR prieigų užstatymą. 1995 m. tyrimai parodė, kad fragmentiški archeologiniai tyrimai kasamų trasų vietose dėl ribotos darbų apimties neleidžia padaryti platesnių išvadų apie Biržų senamiesčio raidą. Senamiestyje būtini platesni archeologiniai tyrimai.